УДК 342.728

І. П. ПРОКОПЕНКО, В. Є. ДОРОНІН

Ірина Петрівна Прокопенко, *кандидат історичних наук, доцент Житомирського національного агроекологічного університету*

Владислав Євгенійович Доронін, *студент IV курсу Житомирського національного агроекологічного університету*

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД У РОСІЇ ТА УКРАЇНІ

Право людини на свободу, честь та гідність є одним із фундаментальних прав, яке знаходить свій вираз і закріплення у більшості нормативних джерел щодо прав людини. Сьогодні гідність і соціальний захист людини та громадянина є вже об'єктом не тільки внутрішньої компетенції держави, а стали правовою основою всього міжнародного співтовариства.

Актуальність даної теми визначається в рамках проведення реформи, що почалася у 1991 р. в Україні та всенародному референдуму в Росії 1993 р., де були визнані й конституційно закріплені основні права і свободи людини та громадянина, створення гідних умов для життя відповідно до міжнародно-правових стандартів, що спричинили собою обставини, які поставили перед собою певні завдання до українського та російського законодавств.

Саме міжнародно-правові акти в галузі прав людини відіграють важливу роль у внутрішньому законодавстві будь-якої країни. Зокрема О. Скрипнюк вважає, що захист і забезпечення соціальних прав людини та підтримання гарантій її соціального розвитку є імперативним обов'язком сучасної держави, оскільки ці права випливають із базових властивостей людини, яка описується не лише як вільна, а й така, що наділена гідністю і має невід'ємне право на гідне існування у безпечному соціальному середовищі.

Теоретичну основу дослідження становили роботи як вітчизняних науковців, таких як Ю. Рижук, М. Михеєнко, В. Шибко, М. Біденко, В. Тертишник, Є. Коваленко, В. Маляренко, В. Погорілко, О. Скрипнюк, П. Рабінович, М. Козюбра, В. Шаповал, Ю. Шемшученко так і російських науковців, як М. Шиблод, М. Черниловський, А. Вєнгеров, Т. Кашаніна.

Суть проблеми відображається в порівняльному аналізі дотримання конституційних прав у Росії та Україні.

Будь-які механізми, у тому числі механізми державного захисту прав і свобод людини і громадянина, повинні працювати відповідно (і в рамках) з певними законами, логікою, принципами. У зв'язку з тим, що в Росії та в Україні визнаються і гарантуються права і свободи людини і громадянина відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, а також тим, що загальновизнані принципи і норми міжнародного права і міжнародні договори Російської Федерації та України є складовою частиною її правової системи, а якщо міжнародним договором Росії і України встановлено інші правила, ніж передбачені законом, то застосовуються правила міжнародного договору – доцільно зупинитися на їх більш детальному розгляді. Почати варто із зазначення основних джерел міжнародно-правових принципів захисту прав і свобод людини, а саме: Статут ООН; Женевські конвенції; Загальна декларація прав і свобод людини; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права; Звід прин-

© І. П. Прокопенко, В. С. Доронін, 2017

ципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню в якій би то не було формі; Європейська Конвенція про захист прав людини.

Починаючи з 1989 р. організація Freedom House щорічно з трьох можливих варіантів («вільна», «частково вільна» і «невільна») присуджувала Росії (до 1991 р. – СРСР) статус «частково вільної» країни. У 2004 р. Росія вперше з 1989 р. була зарахована до категорії «невільних країн» (усього «невільних країн» на той момент було 49)[1].

«Частково вільними» були визнані 54 країни, а «повністю вільними» – 89. У 2004 р. з країн колишнього СРСР у категорію «невільних країн» також увійшли Білорусь, Азербайджан, Казахстан, Киргизія, Таджикистан, Туркменістан і Узбекистан.

Основними причинами зміни категорії для Росії стали:

– посилюються тенденції до концентрації політичної влади;
– залякування і залякування ЗМІ;
– політизація правоохоронної системи країни;
– зрослий контроль президента над національним телебаченням та іншими ЗМІ;
– обмеження повноважень місцевого керівництва;
– внесення істотних змін до виборчого законодавства.

За підсумками 2008 р. Росія вперше потрапила в групу країн, які Freedom House кваліфікує як «консолідований авторитарний режим», поряд з такими країнами, як Туркменія, Узбекистан, Таджикистан і Білорусь[2].

Рейтинг свободи в Росії відповідно до Freedom House становив 5,5 (оптимальне значення в цьому рейтингу становить 1,0, наприклад, у Канади, найгірше 7,0 – КНДР). Згідно з цим рейтингом, Росія як і раніше належить до категорії «невільних країн»[3].

Починаючи з доповіді 2015 р. та приєднанням Республіки Крим до Російської Федерації Freedom House знизив рейтинг Росії до 6,0, а також почав публікацію доповідей щодо ситуації в Криму, оцінка свободи в якому доходить до 6,5.

У своїй доповіді Freedom House зазначає, що в Криму діють окупаційні війська Російської Федерації, утискаються всякі політичні права громадян, діють обмеження свободи слова і свободи ЗМІ, пов'язані з примусовим припиненням мовлення українських телеканалів, сильно обмежується свобода зібрань, ущемляються права національних меншин (кримські татари)[4].

Однак, на думку Громадської палати Російської Федерації, МЗС РФ, а також низки громадських і політичних діячів у Росії, доповіді організації Freedom House є упередженими і необ'єктивними, а сама організація являє собою інструмент політики США.

Політичний устрій сучасної Росії в західноєвропейських і американських ЗМІ часто оцінюється як авторитарний, а також як «м'який, ліберальний авторитаризм».

Часто можна почути думку, що питання проблематики прав людини в Росії найчастіше використовуються політиками деяких західних країн з метою чинення тиску на російську владу і відстоювання власних інтересів.

Гостру критику викликало скасування прямих виборів губернаторів у 2004 році. Багато суспільно-політичних сил звинувачували владу в тому, що ті використовували теракт у Беслані для наступу на демократичні свободи.

За даними організації «Репортери без кордонів» у 2008 р. Росія зайняла 141 місце з 173 можливих у рейтингу свободи преси.

24 квітня 2013 р. правозахисні організації Human Rights Watch (HRW) і Amnesty International (AI) одночасно оприлюднили звіти, що стосуються порушення прав людини в Росії. На думку авторів звітів, зараз спостерігається найгірша ситуація в сфері дотримання прав людини в Росії за минулі 25 років. Про це свідчить зміст нових законів, що регулюють діяльність некомерційних організацій (НКО), а також численні арешти й переслідування активістів опозиції. «Ми говоримо не про неохайно написані закони або про невміле і безграмотне їх правозастосування. Ми говоримо про те, що в Росії розробляються прямі інструменти репресій», – цитує портал «Грані» слова директора AI по Європі і Центральній Азії Джона Дальхузі[5].

У 2014 р. кількість скарг, що надійшли до Уповноваженого з прав людини в Росії, різко зросла – на 43,6 % порівняно з 2013 роком. Це свідчить про загострення ситуації з правами людини в Росії, оскільки до омбудсмена звертаються зазвичай після того, як безуспішно намагалися оскаржити рішення державного органу.

У 2015 р., згідно з рішенням Європейського суду з прав людини, Росія визнана головним порушником міжнародної конвенції з прав людини за минулий рік.

Проблеми з дотриманням прав і свобод людини і громадянина в Україні тривалий час були об'єктом критики багатьох правозахисних інститутів, міжнародних організацій і західних політичних лідерів. І хоча саме належне ставлення до прав людини було однією з вимог масових протестів 2013–2014 рр., на жаль, до цього часу не всі проблеми з захистом прав людини було вирішено.

Передусім збройний конфлікт на території України призвів до того, що систематичні порушення основних прав і свобод стали постійним явищем на окупованих територіях – у Криму і на Сході України. Крім того, хоча нова українська влада здійснила ряд кроків, спрямованих на підвищення рівня забезпечення прав людини (зокрема, ініціювання змін другого розділу Основного Закону України в рамках конституційної реформи), деякі аспекти правозахисної діяльності так і залишилися нереформованими. Зокрема, все ще зберігаються порушення особистих і майнових прав людини, права на справедливий суд. Невирішеною залишається проблема внутрішньо переміщених осіб, учасників АТО.

Єдиним аргументом, хоча й сумнівним з точки зору європейських цінностей, могла би бути теза про те, що вищезгадані заходи тимчасові і застосовуються через стан перехідного періоду, відсутність певних державних органів тощо. Однак дана ситуація триває вже близько двох років, тим самим ставлячи питання про ефективність державних інститутів і справжні цінності влади. Іншим важливим індикатором стану дотримання прав людини є різні індекси і рейтинги, які складаються впливовими міжнародними правозахисними організаціями.

Прикладом такого дослідження є доповідь «Свобода у світі-2015», підготовлена Freedom House. Україна віднесена до частково вільних держав і отримала по три бали за рівень свободи, дотримання громадянських прав і повагу до політичних свобод (з семи можливих).

Freedom House в контексті дослідження рівня дотримання політичних прав оцінила виборчий процес (на 9 із 12), політичний плюралізм (на 10 із 16), функціонування уряду (на 6 із 12).

У контексті дослідження громадянських свобод були оцінені право на вираження власних поглядів і переконань (на 11 із 16; недоліками є контроль над медіа олігархічними групами; сумнівність необхідності функціонування Міністерства інформаційної політики, наявність ознак цензури в ЗМІ), право на створення об'єднань (на 9 із 12), верховенство права (на 6 із 16; недоліками визнані неспроможність в оновленні суддівського корпусу та складу прокуратури, а також дискримінація осіб за різними ознаками), особиста недоторканність і особисті права (на 11 із 16; основними недоліками визнані беззаконня на окупованих територіях, незахищеність малого і середнього бізнесу від зловживань влади і рейдерів, різні форми дискримінації – насамперед за ознакою статі)[6].

Проведене у роботі дослідження сучасного стану захисту прав та свобод людини та громадянина у Росії та в Україні дає змогу зробити висновок, що в Росії та Україні немає ще цілісної системи ефективного захисту прав громадян від чиновницького, відомчого й судового свавілля.

Безумовно, негативно позначаються на ситуації погіршення в сфері економіки, криза, яка проявилася в 2008 р. і яка загострилася в 2013–2014 рр., відсутність у держави необхідних коштів і перспектив виходу з ситуації, що склалася в найближчому майбутньому. Однак «списувати» недоліки і слабкості в питаннях забезпечення конституційного статусу людини і громадянина лише на цей фактор було б неправильно.

Ще однією з причин недостатньої забезпеченості й захищеності прав людини і громадянина, на наш погляд, служить домінування цивільно-правових, кримінально-правових і адміністративно-правових підходів до державного захисту прав і свобод людини.

Наслідком цього є те, що в результаті широкий спектр конституційних прав і свобод людини і громадянина, які не є за своєю природою цивільними, кримінальними або адміністративними, стають захищеними недостатньо.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що загальний рівень поваги та захисту до прав і свобод людини в Україні та в Росії поки не є ідеальним, і тим самим порушуються зобов'язання України і Росії як перед власними громадянами, так і перед міжнародними партнерами.

---

[1] Map of Freedom in the World 2004. (англ.) // Freedom House, 2004 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2004?page=363&year=2004

[2] Россия строгого режима // Газета. Ru. – 2009. – 1 июля : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.gazeta.ru /politics/2009/07/01_a_3217651.shtml

[3] Freedom House:Combined Average Ratings: Independent Countries, 2008 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://web.archive.org/web/20081011044515/http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=410&year=2008

[4] Crimea – Country report: Freedom in the World (2015). freedomhouse.org : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2015/crimea

[5] HRW и Amnesty International: В России душат свободу. – Разрушительное законотворчество: наступление на гражданское общество в России после мая 2012 года : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://graniru.org/Society/ngo/m.214058.html

[6] Мониторинг некоторых аспектов нарушения прав человека в Украине за 2015 год : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://forbiddentoforbid.org.ua/ru/prava-cheloveka-v-ukraine-v-2015-gody/

Резюме

Прокопенко І. П., Доронін В. Є. **Правовий аналіз захисту прав та свобод у Росії та Україні.**

Дана стаття присвячується аналізу та вивченню порівняльної оцінки захисту прав і свобод у Росії та в Україні. Визначено конституційно закріплені основи прав людини і громадянина, перераховано міжнародно-правові стандарти гідних умов життя людини та громадянина та поставлено завдання вдосконалення цих питань в українському та російському законодавстві.

Ключові слова : захист прав і свобод, суспільство, правозахисні організації, міжнародні договори.

Резюме

Прокопенко И. П., Доронин В. Е. **Правовой анализ защиты прав и свобод в России и Украине.**

Данная статья посвящается анализу и изучению сравнительной оценки защиты прав и свобод в России и в Украине. Определены конституционно закрепленные основы прав человека и гражданина, перечислены международно-правовые стандарты достойных условий жизни человека и гражданина и поставлены задачи совершенствования этих вопросов в украинском и российском законодательстве.

Ключевые слова: защита прав и свобод, общество, правозащитные организации, международные договора.

Summary

Prokopenko I., Doronin V. **Protection of rights and freedoms in Russia and Ukraine.**

This article is dedicated to the analysis and study of comparative assessment of human rights and freedoms in Russia and Ukraine. Defined constitutionally enshrined foundations of human and civil rights listed international legal standards of decent living conditions and civil rights and tasks of improving these issues in Ukrainian and Russian legislation.

Key words: protection of rights and freedoms, society, human rights organizations, and international treaties.